

Одеська національна юридична академія

Підгородинський Вадим Миколайович

УДК 343.13

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Мирошниченко Наталя Анатоліївна,
Одеська національна юридична академія,
декан прокурорсько-слідчого факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Стрельцов Євген Львович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, проректор з навчальної роботи

кандидат юридичних наук, професор
Денисова Тетяна Андріївна
Гуманітарний університет „Запорізький інститут
державного та муніципального управління”,
декан юридичного факультету

Провідна установа: Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
кафедра кримінального права та кримінології
(м. Київ).

Захист відбудеться “16” вересня 2005 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 12.08.2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Торгівля людьми – це злочин, який грубо порушує закріплені та гарантовані Конституцією України права на свободу, честь і гідність людини. Кожен рік у світі біля 4 мільйонів людей стають жертвами торгівлі людьми. Міжнародна Організація Міграції зазначає, що тільки в саму Західну Європу щороку продається близько 500 тисяч жінок. За неофіційними даними у сфері секс-індустрії держав-реципієнтів експлуатується від 100 до 600 тисяч українських жінок. Такі європейські країни як Велика Британія, Швеція, Норвегія ще у дев'ятнадцятому столітті доповнили свої кримінальні законодавства нормами, які передбачили відповідальність за торгівлю людьми.

Суттєве поширення цього злочину в Україні спонукало законодавців до рішучих заходів щодо протидії торгівлі людьми. У березні 1998 року Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 124¹ „Торгівля людьми”. Ця норма мала ряд недоліків і була занадто недосконалою. Незначна кількість порушених кримінальних справ за ст. 124¹ КК України 1960 року (з 1998 по 2000 рік лише 55 справ) за значної фактичної поширеності торгівлі людьми засвідчила необхідність удосконалення кримінального законодавства про відповідальність за торгівлю людьми.

У Кримінальному кодексі України 2001 року норму про відповідальність за торгівлю людьми було закріплено у ст. 149 КК України. Ця норма теж має певні недоліки, проте, у порівнянні з попередньою, сформульована більш вдало, про що свідчить динаміка росту практики застосування ст. 149 КК України. Зокрема, у 2002 році за ознаками ст. 149 КК України органами МВС України було зареєстровано 169 злочинів, у 2003 – 289 злочинів, у 2004 році зареєстровано 269 фактів здійснення торгівлі людьми. У 2002 році до кримінальної відповідальності притягувалася 71 особа, у 2003 – 98 осіб, а в 2004 – 137 осіб.

Вивченню кримінологічних та кримінально-правових аспектів протидії торгівлі людьми у своїх наукових публікаціях приділяли увагу Ю.В. Александров, Ю. П. Аленін, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Т.І. Возна, В.В. Голіна, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, Л.Д. Єрохіна, В.О. Іващенко, В.А. Козак, В.П. Корж, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, Я.Г. Лизогуб, В.В. Лунєєв, А.А. Музика, О. В. Наден, А.М. Орлеан, І.Г. Поплавський, Є. Л. Стрельцов, П.П. Сердюк, М.І. Хавронюк, С.Д. Шапченко та ін.

Поширеність торгівлі людьми, недосконалість кримінального законодавства щодо відповідальності за неї зумовлюють актуальність вивчення цього ганебного явища, яке виникло у стародавні часи і до сьогодні продовжує існувати, модифікуючись у більш сучасні форми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане з урахуванням основних положень Комплексної програми профілактики злочинності на 2001 – 2005 роки, затвердженої Указом Президента України № 1376 від 25 грудня 2000 року, Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002 – 2005 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 766 від 5 червня 2002 року. Результати цього дослідження сприятимуть реалізації Указу Президента України № 20/2001 від 18 січня 2001 року “Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку”. Робота відповідає плану наукової діяльності кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії і є частиною загальної науково-дослідницької програми академії „Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є вивчення сутності торгівлі людьми, юридичний аналіз ознак складу торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини; вивчення кримінального законодавства інших країн, в яких торгівля людьми визнається злочином; розробка науково обґрунтованих положень та рекомендацій щодо вдосконалення існуючого законодавства, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми. Для досягнення цієї мети були поставлені такі задачі:

- визначити сутність торгівлі людьми шляхом дослідження історичних передумов виникнення та існування цього явища, а також за допомогою вивчення філософських роздумів на цю тему;
- розглянути напрямки протидії торгівлі людьми на міжнародному рівні;
- встановити родовий, видовий та безпосередній об'єкти цього складу злочину;
- проаналізувати та розкрити зміст кожної із передбачених законом трьох форм торгівлі людьми, в яких проявляється об'єктивна сторона цього складу злочину;
- визначити момент закінчення злочину стосовно кожної з названих форм;
- проаналізувати ознаки складу торгівлі людьми, які характеризують суб'єкта та суб'єктивну сторону злочину;
- дослідити кваліфікуючі ознаки торгівлі людьми;
- визначити характерні ознаки торгівлі людьми, за якими вона відрізняється від суміжних складів злочинів;
- дослідити норми кримінального законодавства інших країн, які передбачають відповідальність за торгівлю людьми, та порівняти їх зі

ст. 149 КК України;

- розробити науково обґрунтовані рекомендації, спрямовані на вдосконалення чинного кримінального законодавства стосовно відповідальності за торгівлю людьми;

- на підставі проведеного аналізу сформулювати пропозиції щодо удосконалення диспозиції ст. 149 КК.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з притягненням винного до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, положення міжнародного права, законодавства України та окремих зарубіжних країн, які встановлюють відповідальність за торгівлю людьми.

Предметом дослідження є особливості кримінальної відповідальності за торгівлю людьми за Кримінальним кодексом України, окремих закордонних країн та відмежування цього складу злочину від суміжних складів злочинів.

Методи дослідження. Основою дослідження є комплексне використання сукупності методів і прийомів наукового пізнання, які знаходять широке застосування у сучасній науці теорії права, що надає можливість досліджувати проблеми в єдності їх змісту і юридичної форми. Зокрема, для досягнення поставленої мети, в процесі теоретичних досліджень були використані такі методи наукового пізнання: історико-правовий метод, який дає можливість простежити еволюцію правових норм щодо протидії торгівлі людьми та формування поняття цього явища; діалектичний метод – при дослідженні елементів складу злочину, зокрема при з'ясуванні співвідношення між окремими формами зовнішнього прояву торгівлі людьми; при розкритті змісту ряду понять, які надані в диспозиції ст. 149 КК і дозволяють провести межу між злочинним діянням людини та вчинком, який не має кримінально-правового значення тощо; юридичний (догматичний) метод – при з'ясуванні дійсного змісту ознак, передбачених у диспозиції ст. 149 КК, шляхом її тлумачення з використанням різних способів (приймів); метод системного аналізу – при дослідженні родового, а також основного та додаткового безпосереднього об'єктів торгівлі людьми; метод порівняльного правознавства – при розмежуванні з суміжними складами злочинів, при порівнянні положень ст. 149 КК України з аналогічними положеннями, які передбачені в кримінальному законодавстві інших країн, порівнянні різних точок зору вчених із цього питання; логіко-нормативний метод – при розробці пропозицій щодо удосконалення диспозиції ст. 149 КК України; метод статистичного аналізу – при вивченні понад 40 кримінальних справ за ознаками торгівлі людьми.

Теоретичну основу дослідження склали роботи вітчизняних учених із

кримінального права, що присвячені загальнотеоретичним кримінально-правовим питанням, а також питанням кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. При написанні роботи широко

використовувалися законодавство України та законодавства окремих іноземних держав, а також довідкові та періодичні видання.

Сформульовані в роботі теоретичні висновки, практичні рекомендації та інші результати дослідження ґрунтуються на працях таких українських та зарубіжних науковців як: П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, В.І. Борисов, Я.М. Браїнін, Л.Д. Гаухман, В.К. Глистин, П.С. Дагель, М.Д. Дурманов, М.І. Ковальов, Д.П. Котов, А.М. Красіков, Л.М. Кривоченко, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, О.С. Міхлін, А.В. Наумов, М.І. Панов, А.О. Пінаєв, А.А. Піонтковський, В.С. Прохоров, В.В. Сташис, М.С. Таганцев, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін та інших видатних учених.

Правову базу дослідження становлять: міжнародно-правові угоди, зокрема, Загальна декларація прав людини, Конвенція про рабство, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами, Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі і інститутів та звичаїв, схожих з рабством, Конституція України, КК України, Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, закони України, зокрема, Закон України „Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині”, постанови Пленуму Верховного Суду України, підзаконні нормативно-правові акти, зокрема ті, що встановлюють порядок переміщення через державний кордон України. У роботі також використане кримінальне законодавство зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних проблем кримінальної відповідальності за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини, передбачену в статті 149 КК України 2001 року. У роботі знайшли наукове обґрунтування положення, що відрізняються своєю новизною. Вони є особистим внеском здобувача у розробку проблеми і виносяться на захист:

- відстоюється авторське положення про те, що основним безпосереднім об'єктом цього складу злочину є суспільні відносини, які забезпечують свободу, честь та гідність людини. Вперше обґрунтовується положення про те, що додатковим факультативним безпосереднім об'єктом торгівлі людьми можуть виступати суспільні відносини, які забезпечують життя, здоров'я, порядок перетинання державного кордону України, порядок здійснення службовою особою своїх повноважень, а також відносини, пов'язані з правом дитини виховуватися в сім'ї з батьками, та з правом батьків виховувати дитину;

- отримала подальший розвиток наукова позиція щодо доцільності закріплення у ст. 149 КК України терміна “угода”, який охоплюватиме усі можливі форми незаконної передачі і отримання людини, оскільки дії, передбачені ст. 149 КК у нинішній редакції (продаж, інша оплатна передача

людини, здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам)), значно звужують можливості застосування цієї норми;

- вперше обґрунтовується положення про те, що переміщення людини через державний кордон є обставиною, яка значно підвищує суспільну небезпеку цього злочину. На основі цього відстоюється позиція про необхідність закріплення цієї обставини у ч. 2 ст. 149 КК України, передбачивши за такі дії більш суворе покарання;

- наведено додаткові аргументи стосовно недоцільності закріплення у диспозиції статті 149 КК України мети як обов'язкової ознаки складу злочину торгівлі людьми, тим більше, що суб'єктивна сторона в даному випадку характеризується наявністю двох цілей цього злочину: кінцевої мети стосовно всіх трьох форм торгівлі людьми - подальша сексуальна експлуатація людини, використання у порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення до боргової кабали, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація її праці та першочергової мети для третьої форми, яка полягає в тому, що особа здійснює цей злочин для подальшого продажу чи іншої передачі людини іншій особі (особам). Обґрунтовується, що таким чином не враховується можливість випадків здійснення цього злочину без зазначених цілей, а також складність їх встановлення в тій чи іншій конкретній ситуації;

- вперше розроблено єдиний підхід при розмежуванні торгівлі людьми із суміжними складами злочинів на основі визнання особливостю цього злочину того, що він пов'язаний зі здійсненням незаконної угоди стосовно людини, що відображається на властивостях окремих елементів цього складу злочину, – це дає можливість відмежувати його від суміжних складів злочинів;

- на новому концептуальному рівні здійснюється кримінально-правовий аналіз кримінального законодавства окремих країн стосовно відповідальності за торгівлю людьми. На основі порівняльного кримінально-правового аналізу встановлюється, що ті країни, які переважно є постачальницями людей для продажу у кримінальному законодавстві містять норми, які передбачають відповідальність саме за торгівлю людьми, тобто передачу та отримання людини, а ті країни, в які переважно везуть людей – норми, які передбачають

відповідальність за примушування до зайняття проституцією. Деякі прогресивні положення кримінального законодавства цих країн пропонується закріпити в українському законодавстві, а саме те, що норма не повинна містити мети, як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони торгівлі людьми, переміщення через державний кордон повинне визнаватися обставиною, яка обтяжує це діяння.

- пропонується принципово нова редакція ст. 149 КК України, яка враховує усі зауваження, та пропозиції, сформульовані у дослідженні, а саме те, що об'єктивна сторона торгівлі людьми має містити таку дію, як здійснення незаконної угоди стосовно людини у формі її передачі і заволодіння нею. Така дія, як переміщення людини через державний кордон України, яка, відповідно до ст. 149 КК України є складовою однієї із форм торгівлі людьми основного складу злочину має визнаватися кваліфікуючою ознакою і міститися у ч. 2 цієї статті. Диспозиція ч. 1 ст. 149 КК України не повинна містити мети, як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони торгівлі людьми. Якщо особа, здійснюючи цей злочин, переслідує мету подальшої сексуальної експлуатації людини, використання її у порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення до боргової кабали, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатацію праці потерпілої, її дії стають більш суспільно небезпечними, тому мають міститися у ч. 2 ст. 149 КК України.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в роботі положення можуть бути використані:

у науково-дослідницькій діяльності – з метою подальшого вивчення питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за торгівлю людьми;

у законотворчій діяльності – з метою удосконалення чинної редакції ст. 149 КК; у практичній діяльності правоохоронних органів, які застосовують кримінальний закон у боротьбі з торгівлею людьми;

у навчальному процесі – при викладанні студентам (курсантам) курсу Особливої частини кримінального права, а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів до КК України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження було заслухано та обговорено на засіданнях кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії, на 5-й звітній конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної юридичної академії (Одеса, 2002 р.), 6-й звітній конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної юридичної академії (Одеса, 2003 р.), 7-й звітній конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної

юридичної академії (Одеса, 2004 р.), I Всеукраїнській науковій конференції студентів і аспірантів „Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави і політології”, присвяченій пам'яті д-ра юрид. наук, професора П. О. Недбайла, д-ра юрид. наук, професора О. В. Сурілова, д-ра юрид. наук, професора В. В. Копейчикова Львів (11-12 грудня 2002 року). Результати дослідження застосовувалися автором при проведенні практичних

занять з курсу „Кримінальне право (Загальна та Особлива частини)” в Одеській національній юридичній академії.

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення у 8 наукових статтях, 7 з яких опубліковані у виданнях, що входять до переліку наукових та фахових видань, затвердженого ВАК України.

Структура дисертації складається зі вступу, п'яти розділів, що вміщують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційного дослідження складає 219 сторінок, із них основного тексту – 196 сторінок. Список використаних джерел складає 300 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, характеризуються методи, теоретичне, нормативне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист, підкреслюються наукове і практичне значення одержаних результатів, ступінь апробації результатів дослідження, наводяться публікації за темою дисертації.

Перший розділ „Історичні та правові аспекти криміналізації торгівлі людьми” присвячений історичним передумовам виникнення цього явища та визначення його в нормах права окремих держав. Значна увага приділяється міжнародно-правовій боротьбі з торгівлею людьми.

У підрозділі 1.1. *„Становлення нормативного регулювання торгівлі людьми в історичній ретроспективі”* досліджується виникнення та поширення торгівлі людьми зі стародавніх часів до сьогодення. У результаті вивчення норм стосовно торгівлі людьми, які були закріплені у пам'ятниках права Стародавньої Греції, Риму, Китаю та інших країн, робиться висновок, що це явище не лише не заборонялось, але й активно підтримувалося державною владою, що відображувалося у нормах права. Слід лише зазначити, що торгівля людьми обкладалася податками і це приносило казні величезні прибутки.

Вивчені пам'ятники права дали можливість зробити висновок, що з часом закон стає на захист і торгівлі рабами. Окремі країни поступово починають вводити до своїх національних законодавств норми, які передбачали

відповідальність за торгівлю людьми. Серед них Данія, Німеччина, Росія, Норвегія, Велика Британія. В Україні Кримінальний кодекс було доповнено нормою про відповідальність за торгівлю людьми лише у 1998 році – ст. 124¹ (КК України 1960 року), яка, через відсутність наукового дослідження цієї проблеми, мала окремі суттєві недоліки.

У підрозділі 1.2. „Міжнародно-правова протидія торгівлі людьми” досліджується боротьба із цим явищем на міжнародному рівні.

Ознайомлення з міжнародними угодами, які було спрямовано на протидію торгівлі людьми, дало можливість зробити висновок про те, що торгівлю людьми вперше було засуджено на міжнародному рівні лише на початку ХІХ століття. З того часу до сьогодні було укладено понад 20 міжнародних угод.

Перші угоди засуджували лише работоргівлю. До того ж вони мали більш декларативний характер, оскільки не підкріплювалися якими-небудь практичними заходами. В цей час окремі держави уклали між собою двосторонні угоди, які також були спрямовані на боротьбу з работоргівлею. Торгівля вільними людьми поки що не засуджувалася.

Впродовж усього ХХ століття приймалися міжнародні конвенції, які забороняли торгівлю жінками і дітьми для їх подальшої сексуальної експлуатації. Проте Конвенції містили лише положення щодо заборони самої сексуальної експлуатації зазначеної категорії людей. Стосовно ж торгівлі людьми в нічого не говорилося. Із цього робиться висновок, що міжнародна спільнота має приділяти увагу не лише торгівлі жінками і дітьми, а й торгівлі чоловіками. Тому на міжнародному рівні слід укласти угоди, які забороняють торгівлю людьми, а не окремими категоріями людей.

Другий розділ „Об’єктивні ознаки торгівлі людьми” присвячений розглядові зовнішніх ознак цього складу злочину, тобто ознак об’єкта, предмета та об’єктивної сторони.

У підрозділі 2.1. „Об’єкт і предмет торгівлі людьми” розглядаються різноманітні концепції об’єкта складу злочину, обґрунтовується авторське бачення цього питання, досліджуються родовий, видовий та безпосередній об’єкти торгівлі людьми.

Родовим об’єктом цього складу злочину є відносини, які забезпечують існування людини в суспільстві, тобто відносини, пов’язані з її життям, здоров’ям, волею, гідністю та іншими цінностями і суспільними властивостями; видовим об’єктом – відносини, пов’язані зі свободою, честю та гідністю людини.

У результаті дослідження особливостей посягання торгівлі на існуючі суспільні відносини встановлюється, що в результаті цього злочину завжди заподіюється шкода суспільним відносинам, пов’язаним зі свободою, честю та гідністю людини, які є основним безпосереднім об’єктом цього злочину.

При цьому, свобода розуміється, як схильність людини до певної поведінки у відповідності до своїх бажань, потреб та інтересів, яка здійснюється в межах закону та на основі можливостей і умов, що надаються суспільством; честь – це оцінка, яка дається суспільством конкретній людині; гідність – це позитивна самооцінка людини.

Додатково-факультативним безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого статтею 149 КК України, є відносини, пов'язані зі здоров'ям, життям людини, встановленим порядком здійснення посадовими особами своїх повноважень, порядком перетинання державного кордону, а також із правом дитини виховуватися в сім'ї з батьками, та з правом батьків виховувати дитину.

Заперечуються точки зору тих учених, які вважають, що людина у цьому злочині виступає як предмет злочину. Натомість, аргументується положення про те, що людина у цьому випадку виступає в якості потерпілої від злочину.

У *підрозділі 2.2. „Об'єктивна сторона торгівлі людьми”* розкриваються форми, в яких проявляється торгівля людьми.

Зазначається, що діяння, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК України, виражається у таких формах: а) продаж людини; б) інша оплатна передача людини; в) здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам).

Окремий розгляд форм здійснення цього злочину дає можливість стверджувати, що термін „продаж” означає передачу людини за певну грошову суму. Інша оплатна передача людини означає її передачу за будь-яку матеріальну (окрім грошової) винагороду: наприклад, шляхом обміну її на речі, передання під заставу, у найм, в рахунок боргу, здійснення певних послуг майнового характеру на користь винної особи чи інших осіб, на користь яких діє винний. Така передача може бути як безповоротною, так і на певний строк.

Третя форма охоплює усі угоди стосовно людини, які здійснюються на безоплатній основі. До таких угод слід віднести угоди дарування, надання у безоплатне користування та будь-які інші, за якими особа безоплатно передається у фактичну „власність” або для тимчасового використання (експлуатації). При аналізі цієї форми здійснення торгівлі людьми, піддається сумніву позиція законодавця, який вказав, що здійснення інших угод стосовно людини відбувається з переміщенням через державний кордон України, адже це робить правомірним здійснення таких угод у межах території України. Із врахуванням того, що торгівля людьми, пов'язана з

вивезенням потерпілого за кордон, має підвищену суспільну небезпеку, аніж здійснення цього злочину в межах території України, пропонується такі випадки визнати обтяжуючою обставиною цього злочину і закріпити її в ч. 2 ст. 149 КК України.

Оскільки за способом конструювання об'єктивної сторони складу злочину торгівля людьми відноситься до злочинів з, так званим, формальним складом,

момент закінчення цього злочину залежить від особливостей окремих дій, які належать до об'єктивної сторони. Здійснення торгівлі людьми у формі продажу чи іншої оплатної передачі слід вважати закінченим з моменту, коли виконані усі дії, пов'язані з передачею людини у фактичне володіння іншої особи за винагороду. Питання закінчення цього злочину у третій формі має вирішуватися таким чином: якщо угода стосовно людини здійснюється на території України, то злочин потрібно вважати закінченим з моменту переправлення людини через державний кордон; якщо ж така угода здійснюється лише після того, як людину перемістили за межі України, то цей злочин слід вважати закінченим з моменту здійснення цієї угоди, тобто коли людина потрапляє у фактичну власність іншої особи.

У результаті здійснення аналізу об'єктивної сторони цього складу злочину, робиться висновок, що замість усіх перелічених вище дій, вона має містити лише таку дію, як здійснення угоди стосовно людини у формі її передачі і заволодіння нею, яка охоплювала б випадки оплатної і безоплатної передачі людини.

Третій розділ „Суб'єктивні ознаки торгівлі людьми” присвячений розгляду суб'єктивної сторони та суб'єкту складу злочину торгівлі людьми.

У *підрозділі 3.1. „Суб'єктивна сторона торгівлі людьми”* розглядаються форма вини, мотив та мета торгівлі людьми.

Дослідження цього питання базується на тому, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 149 КК України, здійснюється з прямим умислом.

Для перших двох форм злочину, передбаченого ч. 1 ст. 149 КК України, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є корисливий мотив. Для третьої форми ця ознака не є обов'язковою.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього складу злочину є мета, яка має складну конструкцію і поділяється на першочергову та кінцеву. Першочергова мета характерна для третьої форми цього злочину і полягає в тому, що особа здійснює злочин для подальшого продажу чи іншої передачі людини іншій особі (особам). Кінцевою метою, яка відноситься до всіх форм торгівлі людьми, є подальша сексуальна експлуатація людини, використання у порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація її праці.

Щодо складної конструкції мети цього злочину зазначається, що вона значно ускладнює практичне застосування норми і приводить до того, що, в окремих випадках, особи, які здійснили дії, передбачені ч. 1 ст. 149 КК України, не будуть притягуватися до кримінальної відповідальності через неможливість встановлення усіх ознак суб'єктивної сторони цього складу злочину, тобто – мети. Натомість у роботі обґрунтовується позиція стосовно

того, що диспозиція ч. 1 ст. 149 КК України взагалі не повинна містити таку обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони цього складу злочину, як мета. Це дозволить спростити конструкцію диспозиції ч. 1 ст. 149 КК, зробити її більш зрозумілою та доступною для сприйняття при кваліфікації.

У *підрозділі 3.2. „Суб'єкт торгівлі людьми”* розглядаються ознаки, які характеризують цей елемент складу злочину. Доводиться, що суб'єктом торгівлі людьми є особа фізична, осудна і яка досягла шістнадцятирічного віку.

У деяких випадках, передбачених ч. 2 ст. 149 КК, цей злочин може вчинятись спеціальним суб'єктом – службовою особою шляхом використання її службового становища, а також особою, від якої потерпілий знаходиться в матеріальній чи іншій залежності.

У перших двох формах об'єктивної сторони суб'єктом цього злочину є лише особа, яка передає людину за певну плату. Особа, яка отримує людину, не є суб'єктом злочину. Кримінальна відповідальність для останньої може наставати лише як для співучасника злочину (організатора, підбурювача, пособника). У третій формі суб'єктом є особа, яка передає людину, і особа, яка її отримує.

Четвертий розділ „Кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ст. 149 КК України, та його розмежування з іншими злочинами” присвячений аналізу обтяжуючих обставин торгівлі людьми та розмежуванню її з суміжними злочинами.

У *підрозділі 4.1. „Кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки торгівлі людьми”* аналізуються ознаки, які підвищують суспільну небезпеку цього злочину. При цьому робляться певні зауваження щодо законодавчого визначення окремих із них. Зокрема, піддається сумніву те, що особливо кваліфікуючою обставиною є вивезення лише кількох дітей за кордон чи неповернення їх в Україну, адже вчинення таких дій стосовно однієї дитини не робить цей злочин менш суспільно небезпечним.

У *підрозділі 4.2. „Розмежування торгівлі людьми із суміжними складами злочинів”* встановлюються ознаки цього злочину, що характеризують його і дають можливість відокремити від подібних злочинів.

Особливість торгівлі людьми полягає у здійсненні незаконної угоди стосовно людини, що відбивається на складі цього злочину.

Зі складами злочинів, які передбачені ст. ст. 146, 147, 148 КК України, цей злочин об'єднує те, що усі вони посягають на суспільні відносини, пов'язані зі свободою людини. Між тим, особливістю складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України, є те, що об'єктивна сторона у цьому випадку здійснюється у формі передачі людини іншій особі за певну винагороду чи без такої. Відрізняє цей злочин також те, що у нинішній редакції ст. 149 КК для суб'єктивної сторони обов'язковою є мета, яка має складний характер.

Склад злочину, передбачений ст. 149 КК України, відрізняється від складу, передбаченого ст. 447 КК України, об'єктом, яким у найманстві є відносини миру та мирного співіснування окремих країн. Відмінність полягає також в об'єктивній стороні: найманство полягає лише у вербуванні, фінансовому чи матеріальному заохоченні людини, навчанні найманців. Для нього не є характерним здійснення угоди стосовно людини, яке властиве торгівлі людьми.

Від складу злочину, передбаченого ст. 169 КК України, цей злочин відрізняється тим, що у цьому випадку передача дитини здійснюється без процедури усиновлення.

Від злочинів, передбачених ст. ст. 143, 150, 301, 303, 304 КК України, торгівля людьми відрізняється також ознаками об'єкта, об'єктивної сторони та суб'єктивної сторони. Поєднує їх те, що, відповідно до ст. 149 КК України, торгівля людьми може здійснюватися з метою вчинення стосовно особи дій, які цими статтями передбачені в якості самостійних злочинів.

У випадку вчинення, поряд із торгівлею людьми, злочинів, які передбачені вищезазначеними статтями, необхідна кваліфікація за сукупністю злочинів.

П'ятий розділ „Аналіз кримінального законодавства окремих іноземних країн щодо заборони торгівлі людьми” присвячений розглядові норм, які передбачають відповідальність за торгівлю людьми в окремих іноземних державах, здійсненню порівняльного аналізу з кримінальним законодавством України.

У підрозділі 5.1. „Норми законодавства країн, які є постачальницями людей для продажу за кордон” аналізується кримінальне законодавство країн, з яких, переважно, транспортують людей для продажу. Серед них пострадянські країни, Польща, Китай та ін.

Звертається увага на те, що окремі з них передбачають відповідальність лише за торгівлю неповнолітніми; другі – в кримінальному законодавстві містять статті, які передбачають відповідальність за торгівлю людьми, а також статті, які передбачають кримінальну відповідальність за торгівлю дітьми. Останні є спеціальними по відношенню до статей про торгівлю людьми; треті країни – містять лише норми про відповідальність за торгівлю

людьми, а торгівля неповнолітніми в цих країнах визнана обтяжуючою обставиною торгівлі людьми.

Суб'єктивна сторона торгівлі людьми у більшості країн не містить спеціальної мети, на відміну від складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Окремі обставини, які відповідно до ст. 149 КК України є лише метою цього злочину, у деяких країнах визнаються обставинами, які обтяжують це діяння, зокрема, втягнення людини у злочинну діяльність.

На відміну від кримінального законодавства України, торгівля людьми у цих країнах, пов'язана з переміщенням через державний кордон, є

обставиною, що обтяжує це діяння. Окремі статті містять таку кваліфікуючу обставину, як торгівля, пов'язана з переміщенням через державний кордон. Проте, лише в КК КНР така ознака визнана обтяжуючою через те, що людина за кордоном стає менш захищеною, аніж на Батьківщині. В інших кримінальних кодексах акцент робиться на незаконності такого переміщення.

У підрозділі 5.2. „Кримінальне законодавство країн призначення людей для продажу” аналізується кримінальне законодавство країн, в які переважно продаються громадяни України. Серед них: Нідерланди, Японія, Німеччина, Іспанія, Австрія, Об'єднані Арабські Емірати, Туреччина, Греція, Кіпр, Болгарія, Італія та ін.

Обґрунтовується, що усі країни, які в кримінальному законодавстві містять норми, що якоюсь мірою стосуються протидії торгівлі людьми, можна поділити на такі види: а) ті, в яких існує норма, що забороняє торгівлю людьми, зміст якої відповідає цьому явищу; б) ті, в яких існує норма про відповідальність за торгівлю людьми, проте їх зміст не відповідає сутності цього злочинного посягання. Здебільшого вони стосуються примушування до зайняття проституцією; в) ті, в яких цей злочин суттєво обмежується певними ознаками складу злочину: метою втягнення в заняття проституцією; потерпіла – лише жінка, неповнолітня особа; для закінчення злочину необхідне переміщення через державний кордон тощо. Більшість країн в кримінальному законодавстві забороняють не торгівлю людьми, а найбільш поширений наслідок цього злочину – втягнення у зайняття проституцією.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження кримінальної відповідальності за торгівлю людьми дозволяє авторові сформулювати такі загальні основні висновки, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

1. Основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, пов'язані зі свободою, честю та гідністю людини. Додатковим факультативним безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України, є відносини, пов'язані зі здоров'ям людини, її життям,

встановленим порядком здійснення посадовими особами своїх повноважень, зі встановленим порядком перетинання державного кордону, а також з правом дитини виховуватися в сім'ї з батьками, та з правом батьків виховувати свою дитину.

2. Замість трьох форм, в яких здійснюється об'єктивна сторона складу злочину торгівлі людьми, у нинішній редакції ст. 149 КК України диспозиція статті повинна містити лише таку дію, як здійснення незаконних угод стосовно людини у формі її передачі і заволодіння нею.
3. Суб'єктивна сторона складу злочину торгівлі людьми не повинна містити спеціальної мети, оскільки, по-перше, на практиці її досить важко встановити,

а по-друге, не виключаються випадки здійснення цього злочину з іншою, не вказаною в диспозиції ст. 149 КК України, метою, зокрема, торгівля жінкою для подальшого одруження з нею.

4. Торгівля людьми межує зі складами злочинів, передбаченими ст. ст. 143, 146, 147, 148, 150, 169, 301, 303, 304, 447. При розмежуванні необхідно враховувати, що особливістю торгівлі людьми є здійснення незаконної угоди стосовно людини, що відображується на особливостях складу цього злочину.
5. Суб'єктивна сторона торгівлі людьми у більшості країн не містить спеціальної мети, на відміну від складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Торгівля людьми, яка пов'язана із переміщенням через державний кордон, у більшості законодавств цих країн є обставиною, яка обтяжує це діяння. Стверджується доцільність запозичення цих прогресивних положень до кримінального законодавства України, з урахуванням національних особливостей нашої держави.
6. Пропонується нова редакція ст. 149 КК України:
“Стаття 149. Незаконні угоди стосовно людини
1. Здійснення незаконних угод стосовно людини у формі передачі і заволодіння нею, -
караються ...
2. Ті самі дії, вчинені з метою сексуальної експлуатації потерпілого, використання його у порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації його праці, а також дії, пов'язані з переміщенням людини через державний кордон України -
караються ...
3. Дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або особою, від якої потерпілий перебував у матеріальній або іншій залежності, із застосуванням насильства, небезпечного для життя і здоров'я людини, чи погрози його застосування -
караються...
4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою групою або з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства, або якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки, -
караються ...”

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Торгівля людьми за новим Кримінальним кодексом України // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Вип. 15. – С. 10 – 13.
2. Актуальні проблеми аналізу складу злочину торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2002. – Вип. 16. – С. 620 – 623.
3. Кваліфікація переміщення через державний кордон людини для подальшого продажу або іншої незаконної угоди щодо неї // Митна справа. – 2002. – № 4. – С. 35 – 38.
4. Обтяжуючі обставини торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини // Митна справа. – 2002. – № 6. – С. 84 – 87.
5. Об'єкт складу злочину торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2003. – Вип. 18. – С. 785 – 789.
6. Сутність рабства в контексті існування проблеми торгівлі людьми // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса, 2004. – Вип. 22. – С. 856 – 859.
7. Суб'єкт складу злочину „Торгівля людьми чи інша незаконна угода щодо передачі людини” // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса, 2005. – Вип. 25. – С. 332 – 338.
8. Міжнародно-правова боротьба з торгівлею людьми // Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції студентів і аспірантів „Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави і політології”, присвяченої пам'яті д-ра юрид. наук, проф. П. О. Недбайла, д-ра юрид. наук, проф. О. В. Стрілова, д-ра юрид. наук, проф. В. В. Копейчикова. – Львів, 11 – 12 грудня 2002 р. – Одеса: Юрид. л-ра. – 2003. – С. 46 – 51.
- 9.

АНОТАЦІЯ

Підгородинський В. М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2005.

Дисертація присвячена вивченню історичних передумов виникнення торгівлі людьми та визначення її у нормах права окремих держав. Значна увага приділяється аналізу протидії торгівлі людьми на міжнародному та національному рівнях.

У роботі визначаються об'єкт і предмет торгівлі людьми, досліджуються особливості об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони та суб'єкта злочину, передбаченого ст. 149 КК України, вивчаються обтяжуючі обставини. Крім того, здійснюється розмежування цього складу злочину із суміжними злочинами, а також проводиться порівняльний аналіз кримінального

законодавства окремих країн стосовно норм, які передбачають відповідальність за торгівлю людьми.

Основним безпосереднім об'єктом торгівлі людьми є суспільні відносини, пов'язані зі свободою, честю та гідністю особи. Робиться висновок, що об'єктивна сторона має містити лише таку дію як здійснення незаконних угод у формі передачі і заволодіння людиною. Суб'єктивна сторона складу злочину торгівлі людьми не повинна містити спеціальної мети.

У роботі містяться рекомендації щодо вдосконалення норми про відповідальність за торгівлю людьми.

Ключові слова: торгівля людьми, работоргівля, сексуальна експлуатація, незаконна угода, заволодіння людиною.

АННОТАЦІЯ

Подгородинский В. Н. Ответственность за торговлю людьми по уголовному законодательству Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08. – уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2005.

Диссертация посвящена изучению состава преступления торговли людьми, предусмотренного ст. 149 УК Украины, разграничению его со смежными составами преступлений, анализу уголовного законодательства отдельных стран, в которых торговля людьми признана преступлением.

Определяя объект этого состава преступления, автор исходит из понимания объекта как общественных отношений. Родовым объектом являются отношения, связанные с жизнью, здоровьем, честью и достоинством человека. Основным непосредственным объектом являются общественные отношения, связанные со свободой, честью и достоинством человека.

Дополнительно-факультативным непосредственным объектом являются отношения, связанные со здоровьем, жизнью человека, установленным порядком осуществления служебными лицами своих полномочий, установленным порядком пересечения государственной границы, а также с правом ребёнка воспитываться в семье и правом родителей воспитывать своего ребёнка. Автор не поддерживает точки зрения о том, что человек в данном преступлении выступает в качестве предмета преступления.

Относительно объективной стороны торговли людьми предлагается закрепить в статье только такое действие, как совершение незаконных сделок в отношении человека в форме его передачи и завладения им, которое охватывало бы все возможные случаи этого преступления.

Отстаивается положение о том, что указание в ч. 1 ст. 149 УК Украины на то, что сделки в отношении человека должны быть связаны с перемещением человека через государственную границу Украины, значительно сужает

спектр применения этой нормы, поскольку она не охватывает случаи совершения таких сделок в пределах государственных границ Украины. Учитывая, что торговля людьми, связанная с перемещением через государственную границу, представляет повышенную общественную опасность, предлагается закрепить это обстоятельство в ч. 2 ст. 149 УК Украины в качестве отягчающего обстоятельства.

Указание на цель в субъективной стороне данного состава преступления значительно усложняет применение этой нормы, поскольку, во-первых, установление цели в некоторых случаях является довольно сложным, во-вторых, совершая торговлю людьми, преступник может и не преследовать те цели, которые указаны в ч. 1 ст. 149 УК Украины. Поэтому, автор предлагает не указывать в основном составе этого преступления такой признак как цель.

При разграничении со смежными составами преступлений, необходимо учесть, что особенностью торговли людьми является то обстоятельство, что она заключается в осуществлении незаконной сделки в отношении человека, что отражается на особенностях этого состава преступления. С преступлениями, предусмотренными ст. ст. 146, 147, 148 УК Украины, этот состав объединяет то, что все они посягают на общественные отношения, связанные со свободой человека. Между тем, особенностью состава преступления, предусмотренного ст. 149 УК Украины, является осуществление объективной стороны в форме передачи человека другому лицу за определенное вознаграждение или безвозмездно. Отличительной чертой этого преступления является также то, что в нынешней редакции ст. 149 УК обязательным признаком субъективной стороны является цель. Состав преступления, предусмотренный ст. 149 УК Украины, отличается от состава, предусмотренного ст. 447 УК Украины, объектом, которым в наемничестве являются отношения мира и мирного сосуществования отдельных стран. Отличие заключается также и в объективной стороне: наемничество заключается лишь в вербовке, финансовом или материальном поощрении человека, учебе наемников. От состава преступления, предусмотренного ст. 169 УК Украины, это преступление отличается тем, что в данном случае передача ребенка осуществляется без процедуры усыновления. От преступлений, предусмотренных ст. ст. 143, 150, 301, 303, 304 УК Украины, торговля людьми также отличается признаками объекта, объективной стороны и субъективной стороны. Смежными эти составы делает то, что в соответствии со ст. 149 УК Украины, торговля людьми может осуществляться с целью совершения относительно лица действий, которые этими статьями предусмотрены в качестве самостоятельных преступлений. В случае совершения, наряду с торговлей людьми, преступлений, которые предусмотрены вышеупомянутыми статьями, необходима квалификация по совокупности преступлений.

На основе анализа уголовных законодательств отдельных государств относительно ответственности за торговлю людьми предлагается заимствование отдельных положений в уголовное законодательство Украины: в частности, отказаться от указания на специальную цель этого преступления; торговлю людьми, связанную с перемещением человека через государственную границу следует признать обстоятельством, которое отягчает это деяние.

Ключевые слова: торговля людьми, работорговля, сексуальная эксплуатация, незаконная сделка, завладение человеком.

SUMMARY

Vadim M. Pidgorodynskiy. Responsibility for Traffic in Human Beings under the Criminal Legislation of Ukraine. – Manuskript.

The Thesis for a Candidate Degree in Law in a speciality 12.00.08.- Criminal Law and Criminology ; Criminal and Executive Law.- Odessa National Academy of Law,- Odessa 2005.

The Thesis are devoted to the research of the traffic in human beings as well as to determination of this crime in legislation of certain states. Considerable attention is dedicated to the analysis of this phenomenon counteraction at international level .

The object and the subject of this crime have been determined by the author of this Paper as well as agravative circumstances of this crime have been studied and subjective side and the subject of the crime, stipulated by Article 149 of CC of Ukraine have been investigated. Besides that delimitation of the components of this crime from adjacent crimes together with comparative analysis of criminal legislations and foreseen by law responsibility for persons traffic in different countries have been performed as well.

The main and direct object of this crime are social relations, connected with freedom, honesty and dignity of a person. The Competitor draws a conclusion that an objective side should include only such an action as perpetration of illegal agreements in the form of transfer and seizure of a person. A subjective side, i.e. mental element of this crime should not include an ofligatory aim of this crime.

The Author has developed recommendations for the improvement of the norm concerning the responsibility for human beings traffic.

Key words: traffic in human beings, slave-trading, sexual exploitation, illegal agreement, hostile seizure of a person.